

Kant'ın bilgi nazariyesi. İnsanın sadece tecrübeyle değil, o tecrübeleri belli kategorilere ve ilişkilere göre tasnif ederek bilgi edinebileceğini söyleyen Kant.

Diyecek ki, güneş milyonlarca yıl bu gezegenin üzerine doğdu ancak akıl sahibi olan insan, gündüz ve geceyi birbirinden ayırmadan önce bunların bilgisi yoktu.

Bu doğru ama aynı zamanda insanın bu kategorilerin *evladı* olduğunu da unutabiliyorlar. Kant'ın söylediklerine dair itiraz edeceğim nokta da bir hiyerarşik, hani, insanda mevcut bulunan ve daha *üstün* veya *aşkın* dedikleri cinsten bir bilginin, sair bilgiye nazaran daha değerli olduğunu iddia etmesi. Naçizane düşüncem, insanın da o bilgiyi kendi algısı sayesinde edindiği. Yani kategorilere ayıracağı da, insana tecrübeyle edinilmiş olarak geliyor. Yumurta ve tavuk hesabı diyeceksiniz belki. Belki dediniz bile.

Bilgi mi tecrübeden çıkar, tecrübe mi bilgiden? Veyahut bilgi akıl ve tecrübenin birleşmesi sonucuysa, akıl mı tecrübeden çıkar, tecrübe mi akıldan demeliyiz. Bu ikisinin de benzer mekanizmalarla çalıştığını, tecrübe edinmeyi sağlayan algı kapılarının, aynı zamanda aklın çalışmasına da yardım ettiğini söylemek mümkün. Yumurta ve tavuğun *aynı şey* olması gibi, akıl ve tecrübe de aynı şeyin farklı iki formu. Aklı, tecrübeden ayırmak mümkün değil, tecrübeyi de akıldan ayıramayız. Batı felsefecileri böyle yapay ayrımları pek sevdikleri için, *hangisi hangisini önceler* diye üçyüz yıldır konuşuyor.

Hiçbiri hiçbirini veya hepsi hepsini. Burada bir ikilik yok. İnsan, Kant'ın bahsettiği oniki kategoriyi dahi algı olmadan düşünemez. Onları belli örneklerin etrafında tanır, hatırlar ve konuşur. İnsan zihni bir hatıra makinesi, algı hesaplayıcısı veya onun gibi çalışan bir analog bilgisayardır; ancak günümüzdeki silikon tabanlı bilgisayarlardan, daha doğrusu Von Neumann'ın bilgisayar kavramından farkı, veri (algı) ile program (akıl) arasında bir ayrım olmayışıdır. Lisp dili gibi, her algı akla çevrilir, her akıl algıya çevrilip işlebilir.

Bu söylediğimin yeni olduğunu sanmıyorum ama okuduklarım arasında yoktu. Epistemoloji tarihi bu ikisinden hangisinin daha önemli olduğunun mücadelesi. Akla önem verince, *üst akıl* daha önemli oluyor, insan akli kainatın aklından türemiş oluyor ve oradan da insan düşüncesinin ne kadar kıymetli olduğu ortaya çıkıyor. Tecrübe diyenler, Aristo ve Hume gibi *tanrı* hakkında en iyi ihtimalle agnostik olanlar.

Bizde dini literatürde keskin bir dualizm vardır. Ruh ve madde dualizminden konuşmak, insanın ruhunu kurtarması, maddeye önem vermemesi, falan filan. Bunu anlaması, anlatması kolay. Hatta zamanında ölmekte olan bir adamı hassas bir teraziye çıkarıp, öldükten sonra kaybettiği ağırlığı ölçerek ruhun ağırlığını bulma deneyleri yapmışlar. (22 gram çıkmış sanırım.) Bu anlayış nedense bizde çok makbul görülüyor. İnsanlar ruhtan, maddeden sanki çok vazih ayrımlarmış gibi konuşuyorlar. Ruh dediklerinin ne olduğunu tarif etmeyi bile bildiklerini sanmam.

Bu çeşit akıl/tecrübe veya ruh/madde ayrımlarının en önemli meselesi şu: Bu iki unsurun bir noktada birleşmesi gerek. Eğer duygularınızı ruhunuz belirliyorsa, mesela, yüzünüz asılınca ruhunuzun

yüzünüze bir etkisi var demektir. Demek ki ruh, insanın maddi taraflarını da etkileyebiliyor. Dualizmin babası Descartes, beyinde *pinneal gland* isimli bir noktanın ruhla madde arasındaki köprü olduğunu iddia etmiş ancak bu doğru çıkmamış. Akıl/tecrübe dualizminde de benzer, bu ikisinin birbirinden ayrı olduğunu söyleyen insanın, nasıl birleştiklerini de açıklaması gerek. Yoksa hasbelkader birbiriyle uyum içinde çalan iki enstrümanın olduğunu düşünüyoruz.

Şimdi, diyorum ki, evet, ortada iki (veya daha fazla) enstrüman olabilir, ancak bunların önündeki notalar aynı. Onların, davulun ve kemanın birbirine uyumlu olmasının sebebi, ikisinin de aynı notalara bakıp da yürüyor olması. Biz dışardan notaları bilmediğimiz ve sadece müziği duyduğumuz için, davulun ve kemanın birbirine bağlı olduğunu düşünüyoruz. Ancak notaları aynı olduğu için bu ikisi gerçekte *aynı*.

O sebeple dualizm gördüğüm yerden kaçıyorum. İslam'ı bu dualist laflarla kimin doldurduğunu bulsam da anlasam, neden böyle kolaycılıklara kaçmışlar. Kant'ın neden tecrübeye karşı akli savunmaya çalıştığını az çok biliyorum, neticede müdafaa edilmesi gereken bir *ekol* var. Ancak ne Kitab-ı Mecid'de, ne Hz. Peygamber'in hadislerinde böyle keskin bir ruh/madde ayrımı yok. Bugünkü *mistik* sözlere nazaran maddeci/monist kalıyor.

Dualist olmak insana kaçacak bir yer sunuyor. Belki bunun için daha rahat bir pozisyonudur. *Allah harde?* diye soran çocuğa maddi bir cevap veremiyorsunuz, *aha şurada* demek mümkün değil, ancak bir yandan da onun *şah damarımızdan daha yakın* olduğuna inanıyorsunuz. O halde harde?

(F- *nerde* yerine *harde* diyor ve bence daha güzel.)

İnsan kendine bakıyor ve *ben sadece bu et yığını olamam* diyor, *bir de ruhum var*. Ruhun harde desek, *aa, ruh görünür mü ki sanki* diyecek.

Hani biri gelir harıl harıl bir şeyler anlatır ama anlamazsınız ya. *Sanırım çok önemli bir şeyler kaçıyorum* duygusu vardır, anlattığı şeyleri birbirine bağlayabilir ama tam manasını anlayamazsınız. İşte ruhtan ve maddeden konuşurken, öyle bir his doluyor bana. Biz bence bu işi çok yanlış anladık.